PAWEŁ GRZEŚ

Pravoslavná církev v Polsku po roce 1980 v dokumentární fotografii

Slezská univerzita
Filozoficko-přírodovědecká fakulta
Institut tvůrčí fotografie

OPAVA 2009

PAWEŁ GRZEŚ

Pravoslavná církev v Polsku po roce 1980 v dokumentární fotografii

Bakalářská diplomová práce

Obor: Tvůrčí fotografie

Vedoucí práce: Odb. as. Mgr., MgA. Tomáš Pospěch

Oponent: Doc. Mgr. Jindřich Štreit

Slezská univerzita
Filozoficko-přírodovědecká fakulta
Institut tvůrčí fotografie

OPAVA 2009

Obsah

1. Úvod 4
2. Uvedení do problematiky 5
2.1. Pravoslaví v Polsku 5
2.2. Fotografie a pravoslaví 7
3. Pravoslaví v polské zpravodajské fotografii 9
3.1. Przegląd Prawosławny (Pravoslavná revue) 9
3.2. Zpravodajská fotografie v regionálních a celostátních novinách 12
4. Obrazové publikace 14
4.1. Monografie věnované pravoslaví v Polsku 14
4.2. Svatá hora Grabarka 16
5. Pohlednice a amatéřské fotografie věnované pravoslaví 20
5.1. Pohlednice 20
5.2. www.orthphoto.net 21
6. Současná dokumentární fotografie 23
6.1. Čemu dnes říkáme dokumentární fotografie ? 23
6.2. Pravoslaví v dokumentárních projektech a ve fotografických akcích v posledních letech 24
7. Shrnutí 30
8. Bibliografie 31

1. Úvod

Hlásím se k pravoslavné církvi. Pro moji vlastní totožnost je tato skutečnost nesmírně důležitá, a proto se pokusím vyjádřit k ní svůj vztah v různých rovinách činnosti. Pravoslavná církev v Polsku patří k menšinovému vyznání, k němuž se hlásí 1,4 % z celé populace a proto se netěší obzvlášť velikému, vnějšímu zájmu. Jako jeden z mála příkladů tohoto ohlasu lze uvést sociologické, psychologické a pedagogické výzkumy, které jsou prováděny na Varšavské a Bialostocké univerzitě. Na druhé straně samotné pravoslavné kruhy svoje postavení a situaci zkoumají hlavně v náboženské rovině. Ve své práci bych rád podrobil rozboru kulturu spjatou s pravoslavnou církvi na základě fotografie, s přihlédnutím k nejnovějším jevům. A proto zaujímám stanovisko k tématu, který není prvkem souvisejícím se samotným náboženstvím, nýbrž s jevem, jenž doprovází všechny současné lidi, a tedy i pravoslavné.

Doposud se tento námět nedočkal seriózního monografického zpracování. Neexistuje ani mnoho s ním souvisejících textů. V podstatě se lze přímo odvolat pouze na článek **Krzysztofa Jureckého** zveřejněný v katalogu k výstavě ***„Light from the east. Svet s Vostoka“ (Světlo z východu, svet východu)*** (Radziukiewicz 2005). A proto moje práce do velké míry vychází z vlastního zkoumání, jež spočívá v analýze a popisu různých typu publikací souvisejících s pravoslavím. Dalším zdrojem jsou rozhovory s lidmi, kteří se touto problematikou zabývají a jsou s ní spjati, jako např. **Anna Radziukiewicz** ,**Grzegorz Dąbrowski, Andrzej Kramarz** a **Przemysław Pokrycki**.

Pro účely této práce jsem zvolil široký obsah pojmu dokumentární fotografie. Podle **B. Newhall'a** „každý snímek může být dokumentem, když je doložen, a to znamená, že je nám známo datum a místo jeho pořízení.“ (Newhall, 1984). A proto jsem se rozhodl pro zohlednění i takových oblastí jako amatérská fotografie a sbírky dobových pohlednic. Doposud se nikdo jejich popisem nezabýval, přesto že doplňují představy o kultuře fotografii spjaté s pravoslavím.

Osmdesátá léta se stála z různých důvodů přelomová. Bylo to období politických a systémových změn v Polsku a ve střední a východní Evropě, které ovlivnily i život narodnostních a náboženských menšin. Začátek devadesátých let byl obdobím boje za stanovení nových práv, upravujících vztahy mezi státem a církví

a jinými náboženskými společnostmi. Po této intenzivní době nastalo období klidu, v němž menšiny našly dobré zákonné podmínky pro svůj rozvoj. Toto období bylo doprovázeno zlepšením hospodářské situace v druhé polovině devadesátých let a prudkým přílivem spotřebního zboží. V životním stylu se objevily západoevropské vzory, laicizace ve společnosti se prudce zrychlila, jak mezi katolíky, tak i mezi věřícími jiných církví včetně pravoslavných. I pro fotografii to byla přelomová doba. Objevilo se hodně nových myšlenek a změnil se přístup k dokumentární fotografii. Nastal obrovský technologický pokrok. Dynamicky se začala rozvíjet amatérská fotografie.

2. Uvedení do problematiky

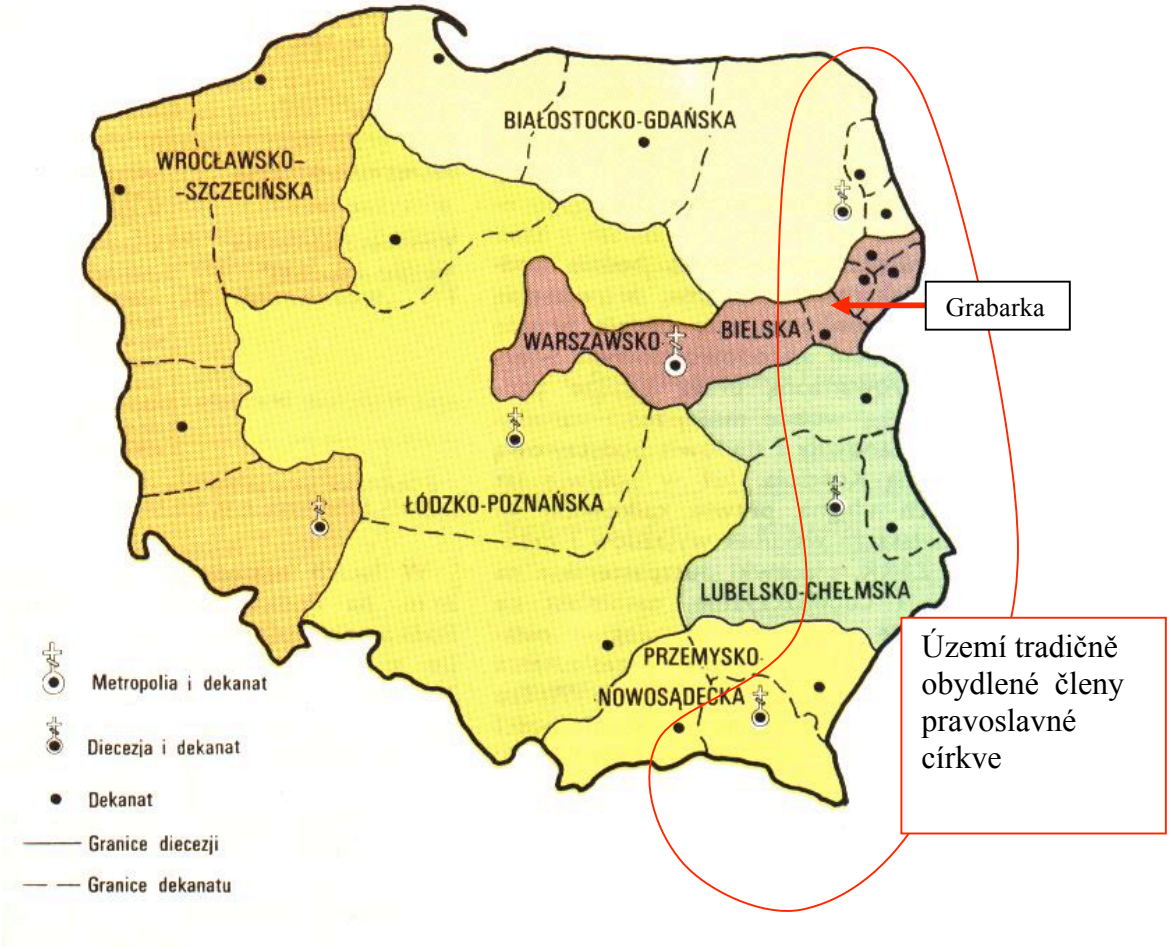
2.1. Pravoslavná církev v Polsku

Začátky tradice východního křesťanství v polských zemích se datují od doby misijného působení svatých bratří Cyrila a Metoděje. Zavedením národního jazyka do liturgie bratří změnili způsob smýšlení věřících. Cyrilometodějské mise měla pouze epizodický ohlas na tehdejším polském území a nesehrála důležitou roli v průběhu konečné christianizace (Paprocki, 2008).

Další kontakt Polska s pravoslavím se datuje od 14. století, a to díky politické expanze polského krále Kazimíra Velikého na východ. Křesťanství se rozvijelo ve východních zemích již od konce 10. století. Jeho hlavním střediskem byl Kyjev. Současní věřící pravoslavné církve v Polsku jsou dědiči dobové tradice a proto mají pocit sounáležitosti s původní kulturou, předcházející polsko – katolickou kulturu, která je v dnešní době dominantní na obydleném nimi území. Je to důležité proto, že pravoslaví v Polsku je všeobecně spojováno s Ruskem a obdobím dělení Polska, čili má spíš negativní konotace. Ve skutečnosti Rusové v současném Polsku tvoří nepatrné procento příslušníků pravoslavné cirkve. Převládají Bělorusové, Ukrajinci a Rusini (v polštině *Łemkowie*). Málokdy se stává, že se k pravoslavné církvi hlásí věřící polského původu. A proto se vlastně v literatuře používá pojmu *polské pravoslaví,* přestože je to prázdný pojem. Vztahuje se to spíš na *pravoslaví v Polsku,* které však v národním slova smyslu nemá s polskostí mnoho společného.

Většina příslušníků pravoslavné církve v Polsku žije na území bývalého

bialostockého vojvodství, a zejména v bialostockém, hajnovském, bielském a siemiatyczském okrese. Z hlediska historického je důležité i jihovýchodní území, již tradičně obydlené Ukrajinci a Rusiny, kteří po II. světové válce v rámci akce „Visla“, jíž byla odpovědí na ozbrojené akce Organizace ukrajinských nacionalistů, byli násilně přesídleni do jiných oblastí Polska. A proto nečetné skupiny příslušníků pravoslavné církve potkáváme i v oblasti Mazurských jezer a Varmie, jakož i v západních vojvodstvích, kdežto podíl příslušníků pravoslavné církve na jihovýchodním území je poněkud menší. (Paprocki, 2008) Je pozoruhodné rozmístění pravoslavných děkanství na mapě Polska (viz obr. 1). Při pohledu na ní je patrná koncentrace pravoslavných středisek na východě země.

Ryc. 1. Mapa správního členění pravoslavné církve v Polsku.

2.2. Fotografie a pravoslaví

Vznik obrazu ve fotografii je něčím zcela cizím ve vztahu k filozofii obrazu v pravoslaví.

> *I Bůh stvořil člověka, aby byl jeho obrazem, stvořil ho, aby byl obrazem Božím , jako muže a ženu je stvořil …* (1. Mojž. 1, 27)

Představuje původní kontext, v nímž se křesťan potkává se slovem *obraz*. Pro zbožného člověka stvoření takového obrazu je velmi reálné, není žádnou metaforou. Je důležitým prvkem jeho ontologie. Obraz představuje něco materiálního a oduševnělého, a nejenom iluzorní odraz, stín stínu.

Důležitým prvkem pravoslavné náboženské praxe jsou ikony. Avšak ikona se nikterak nepodobá fotografii. Existence ikony předpokládá předlohu Boha v člověku, jemuž byl při zrození dán Boží obraz, a který byl pozdější zastíněn a poskvrněn prvotním hříchem. Ikona je místem milostiplné přítomnosti, jakoby zjevením Krista, Přesvaté Bohorodice a svatých, určeným k modlitbě k Němu. Pravoslavný věřící se modlí před ikonou Krista tak, jakoby se modlil před samotným Kristem, jenž je přítomen ve své ikoně, ale ikona jako místo přítomnosti Krista zůstává jen předmětem, a nikoliv modlou nebo fetišem. Potřeba mít ikonu vyplývá z konkrétnosti náboženských citů. Ikona není mrtvým dogmatem, nýbrž živým prvkem všednosti, bez ní věřící pociťuje vnitřní nespokojenost. (1992, Bulgakov).

Východní obřad se může západnímu člověku zdát strojený, přeumělkovaný a plný výrazné estetiky. Avšak tyto početné obrazy – ikony představují něco odlišného než malířství založené na italské renesanci. Nejsou iluzí, neodrážejí to co je viditelné, nejsou narážkou ani metaforou, neznázorňují historickou událost. Jsou živým oknem, které přiblížuje k Bohu.

Celý povrch obrazu je světlo. Ikona je psána tak, aby zdroj světla pocházel z její nitra. Zobrazené postavy jsou jakoby ve tmě, což na jedné straně má připomínat zatmění Božího obrazu v člověku, avšak současně stupňuje dojem světla zářícího uvnitř ikony. Jenom osoby, které nedošly svatosti jsou zobrazovány z profilu.

V určitém smyslu je fotografie popřením ikony. Ikona není doslovným zobrazením, avšak přináší pevný pocit přítomosti. Fotografie je doslovným odrazem

viditelného v daném okamžiku. Prchavost tohoto okamžiku, jedinečnost každého snímku činí zjevným pomíjivost. Každý, kdo si prohlíží rodinné alba a nalézá v něm snímek malého dítěte začíná pochybovat: *jsem to já ?* Podpis na zadní straně snímku potvrzuje domněnku: *Ano, jsem to já, ale jakoby to nejsem já, tělesně jiný, bez plného sebeuvědomění, které je ve mně.* Je velmi snadno vyvolat v sobě pocit nedostatku kontinuity vlastní osoby, avšak v podstatě celá skutečnost se může rozpadnout na tisíce ojedinělých okamžiků, samotných záběrů.

Nelze myslet na fotografii bez úvah o světle. Na světle je založena myšlenka fotografie. Je to nespoutaná fyzická síla, kterou člověk zapřáhl do práce. Pomocí světla lze ve fotografii ukázat proměnlivost světa, barvy, kdežto v ikone světlo vyjadřuje mystické setrvávání.

Fotografie je pravoslavné filozofii cizí, avšak nikoliv pravoslavným věřícím. Stýkají se z ní jako všichni členové společnosti. Prostřednictvím fotografie uskutečňují vlastní estetické potřeby a zachycují důležité okamžiky svého osobního života, jakož i životní příběhy svého okolí. Zveřejňují je potom na určených pro ně webových stránkách. Pravoslavné obce a kruhy vydávají měsičník ***Przegląd Prawosławny – orthodoxia (Pravoslavná revue – orthodoxia)***, v kterým od jeho vzniku (1991) je i prostor pro fotografie. Již určitou dobu vycházejí i obrazové publikace a monografie. V této oblasti mimořádně oblíbený je monastýr na Svaté hoře Grabarce, jenž často navštěvují různí fotografové, a kterému bylo věnováno několik publikací. V současnosti je velice v módě i pátrání po dobových fotografiích. Malebný, bohatý a krásný pravoslavný obřad, jeho hmotné projevy, k nímž patří architektura, a možná především, kouzelná, duchovní a duševní atmosféra jsou vděčným a přitažlivým tématem pro fotografy. Lákají lidi zvenku nespjaté s pravoslavným náboženstvím, avšak okouzlené jeho krásou. Je to paradoxní, ale mezi profesionálními fotografy, kteří se touto tematikou zabývají jsou téměř výhradně katolíci.

3. Pravoslaví v polské zpravodajské fotografii

3.1. Przegląd Prawosławny (Pravoslavná revue)

Przegląd Prawosławny – orthodoxia je měsičník, který začal vycházet v roce 1991 v Bialymstoku, a který vydává Ekumenická nadace „Tolerance". Šéfredaktorem tohoto časopisu je Eugeniusz Czykwin. Časopis se snaží zahrnout veškerá témata ze života pravoslavné komunity v Polsku, důležitou části je i ekumenizmus. Časopis zveřejňuje články o aktualitách ze života polské pravoslavné církve a o její dějinách. Objevují se texty popisující stránky dějin polských zemí obydlených pravoslavnými věřícími, které veřejnosti nejsou známy. Hodně místa je věnováno i liturgické tematice, kde vedle článků výsloveně náboženských, jsou texty pojednávající o kulturních jevech souvisejících s pravoslavím, jako třeba církevní hudba nebo ikony. Stálou rubrikou tohoto periodika jsou stránky národnostních menšin, redigované v běloruštině „Na rodnaj mowie" a ukrajinštině „Ridnoju mowoju". Měsičník se také snaží psát o činnosti pravoslavných církví v jiných zemích. Uveřejňovány jsou i tematické přílohy, jako např. *Prawosławie w Grecji* (*Pravoslaví v Řecku)* nebo *Prawosławie w Europie* (*Pravoslaví v Evropě).* (Interview s Annou Radziukiewicz)

Je zajímavé sledovat jak v měsičníku *Przegląd Prawosławny* docházelo ke změnám v přístupu k fotografii, je to totiž nejvýznamnější a nejaktivnější publicistický orgán příslušníků pravoslavné církve. Časopis vychází jako nezávislé periodikum. V minulosti vycházel jako týdeník s názvem *Tygodnik Podlaski (Tydeník Podlesí)* jako příloha *Polského týdenníku (Tygodnik Polski).* Během osmnácti let se časopis měnil i ohledně využívání fotografie. (Interview s Annou Radziukiewicz)

Původně se jednálo o periodikum zaměřené na otázky náboženské. Převládaly v něm teologická témata. V této době grafickou úpravu tvořily reprodukce ikon a snímky architektury z jiných publikací. Mezníkem se stal příchod do redakce **Anny Radziukiewicz** a její nástup do funkce zástupkyně šéfredaktora. Byla to již tehdy zkušená novinářka. Dříve pracovala v jednom regionálním deníku ***Gazeta Współczesna*** (***Současné noviny).*** Spolu s ní se v redakci objevilo ovzduší živé a aktuální publicistiky. V novinách se snažila prosadit aktuální témata související s pravoslavím v širším slova smyslu a životem věřících. Začaly se objevovat články věnované sociální, politické a kulturní tematice, každodenní zprávy z domova a ze

zahraničí. Byly uplatňovány různé publicistické žánry: fejeton, komentář a informační poznámka. Snímky byly vybírány dle jednotlivých témat. Z důvodu nedostatku pracovníků nebylo možné využívat „živé fotografie", a proto se používaly reprodukce obrazových snímků. Anna Radziukiewicz využívala kontakty v redakcích, v níchž dříve pracovala. Na přelomu 1993 a 1994 navázala dočasnou spolupráci s fotoreportérem ***Kuriera Podlaskiego (Kurýra Podlesí)*** , **Markiem Doleckým**, jenž na objednávku pořizoval snímky důležitějších událostí. Jeho práce již barevně se začaly objevovat na titulní stránce, od r. 1995. Spolupráce s Markem Doleckým zkvalitnila vnější vzhled časopisu, a přes jeho zaneprázdněnost, stal se fotoeditorem *Gazety Współczesnej (Současné noviny),* pokračuje i dodnes. (Interview s Annou Radziukiewicz)

Závažným momentem ve fotografickém rozvoji časopisu bylo zavedení obrázkových kalendářů, v níchž zveřejňováno tematické cykly snímků např. *Prawosławie w świecie. Monastery w Polsce (Pravoslaví ve světě, Monastýry v Polsku).*

Zhruba ve stejné době, to znamená koncem devadesátých let Anna Radziukiewicz zahájila práci na výstavě ***Prawosławie w Polsce (Pravoslaví v Polsku).*** Při této příležitosti navázala nové kontakty s fotografy. Seznámila se s tzv. „Varšavskou skupinou", ke které patří: **Tomasz Mościcki**, **Wiesław Mariusz Zieliński**, **Krzysztof Miszułowicz**. Jsou to fotografové původem z Varšavy sdružení ve Svazu polských výtvarných fotografů. Pravoslaví nebylo středem jejich zájmů. Jednalo se spíš o vášeň, které věnovali svůj volný čas. Vyhovovala jim atmosféra středisek pravoslavného náboženství, i když nepatřili k této církvi. Často o dovolených navštěvovali pravoslavné monastýry. Oblíbeným místem jejich výletu se stal kláštěr v Jableczne. Spolupráci s Annou Radziukiewicz navázali čirou náhodou, během pouti na Svatou horu Grabarku. Zpřístupnili redakci měsičníku *Przegląd Prawosławny* svůj fotografický archiv, který byl skutečně bohatým zdrojem obrázků k textům. Jenom proto, že všichni žili ve Varšavě nebylo možné využit jejich služeb pro dokumentování běžných událostí v regionu. (Interview s Annou Radziukiewicz)

K revolučním změnám v práci redakce došlo po nástupu digitální fotografie. Při nedostatku fotoreportérů nejsnadnějším řešením situace bylo vybavit autory textů fotoaparatem. Tyto osoby uplatňovaly a pořád uplatňují velmi jednoduchou strategii, kterou umožňuje digitální fotografie s nízkými provozními náklady. Ke každému

materiálu nebo příspěvku pořízují desítky amatérských snímků, z nichž se pozdější může vybrat něco celkem „uspokojivého". Dodatečnou okolností, která přispívá této strategii je rozšíření působnosti novin. V současnosti časopis *Przegląd Prawosławny* má k dispozici celkem slušně rozbudovanou síť korespondentů na území celého Polska, jakož i určité zdroje v zahraničí. Měsíčník má skromný rozpočet a proto si nemůže dovolit zřídit pobočky, v nichž by zaměstnal novináře a fotoreportéra. Nejčastěji jako zpravodajci pracují osoby spřátelené s redakcí, a které tuto činnost berou jako vedlejší zaměstanání. Posílají texty s vlastními fotografiemi nebo amatérskými snímky osob, které byli náhodnými svědky popisované události. Z důvodu obecného použití digitální fotografie a soudržnosti odborníků působících v této oblasti je možné, aby reportérskou práci dělali i známí, kteří jsou u určitých událostí z jiných příčin, a příležitostně mohou pořídit smínky svým soukromým přístrojem. (Interview s Annou Radziukiewicz)

Digitální fotografie snížila náklady a usnadnila získavání snímků. Bohužel, současně se rapidně zhoršila i kvalita zveřejňovaného fotografického materiálu, nesoucí patrné stopy neodbornosti. Projevuje se to celkem v kompozičních chybách, nijakosti a náhodnosti zvolených záběrů, nedostatku ostrosti, a někdy i v deformacích vyplývajících z digitální komprese obrazu. V důsledku text dominuje nad fotografií, která se stává nezajímavým, druhořádým prvkem. (Interview s Annou Radziukiewicz)

Ukazuje se, že internetové zdroje nijak nepomáhají ve vyhledávání snímků. Redakce sice využívala snímky z webových stránek ***www.orthphoto.net***, i když jenom náhodně. Jedinou, důležitou publikací byl kalendář vydán k pátému výročí vzniku webových stránek. V běžné, každodenní činnosti je nadále snadnější získat snímek od spřátelené osoby. Jak zdůrazňuje redaktorka časopisu, snímek není celkem kvalitní, protože nebyl zhotoven odborníkem, avšak koresponduje s obsahem článku. Webové stránky *orthphoto.net* zveřejňují hlavně snímky v podobě pohlednic, nikoli jako reportérskou práci, vyhledávání související s konkretním námětem je poměrně obtížné. (Interview s Annou Radziukiewicz)

Časopis *Przegląd Prawosławny* nespolupracuje s žádným profesionálním fotoeditorem. Redakce si bohužel z finančních důvodů nemůže dovolit rozvijet vizuální stránku své činnosti. Fotografie vybírá zodpovědný za příslušné vydání redaktor, přitom jeho hlavním cílem je přízpůsobit snímek obsahu článku. Redakce vysoce hodnotí snímky, které obsahují a zobrazují dynamiku událostí, harmonický spojují jejich nejdůležitější prvky. Podstatná je i technická správnost a estetický

dojem. Redaktoři časopisu *Przegląd Prawosławny* nejsou zcela spokojeni estetickým vzhledem periodika, i když současně jsou rádi, že díky digitální fotografii mohou poskytnout čtenářům bohatší informace i ve vizuální podobě. Rozvoj technologie způsobil pokles významu profesionální fotografie a úrovně prezentovaných snímků, avšak rozhodně zlepšil dostupnost a různorodost fotografických námětů a přispěl k jejich obsahově lepšímu výběru. (Interview s Annou Radziukiewicz)

3.2. Zpravodajská fotografie v regionálních a celostátních novinách

Z hlediska národnostního je Polsko hegemonní stát. K římskokatolické církvi se hlásí 95% obyvatel. Z hlediska početnosti je pravoslavná církev druhým náboženských společenstvím církvi v Polsku, avšak pravoslavní věřící tvoří pouze 1,4% z celé populace. Z toho porovnání lze snadno vyvodit, že pravoslavná tematika není v celostátních médiích příliš populární. Hovoříme-li o přítomnosti pravoslavných témat v polských médiích, jedná se hlavně o regionální média ve východním Polsku, kde se vyskytují skupiny pravoslavného obyvatelstva, o níchž prostě nelze nemluvit. Přičemž je třeba se zmínit i o tom, že za bývalého, komunistického režimu vztah k menšinám v Polsku byl negativní. Menšiny byly vystavovány asimilačnímu nátlaku a ostentativně ignorovány ve všech politických debatách. Následkem toho bylo, že společnost jako celek zcela nic nevěděla o menšinové problematice, co přispělo k upevnění a zachování stereotypů.

První časopis, ve kterém se začala objevovat pravoslavná témata byly **„Kontrasty“ (Kontrasty)**. Tento měsičník, který vycházel v letech 1968 – 1990 v Bialymstoku a soustřeďoval mnoho polských intelektuálů, svoji pozornost věnoval hlavně reportáži jak literárnímu, tak fotografickému. Vycházely v něm příspěvky a články o pravosláví, jejichž autorem byl **Piotr Sawicki**.

V regionálních médiích téma pravoslaví se objevovalo hlavně při příležitosti významných svátků, jako jsou třeba Vánoce a Velikonoce. První nesmělé pokusy o prezentaci těchto otázek se začaly objevovat na přelomu 60 a 70 let v deníku ***Gazeta Białostocka (Bielostocké noviny)***, v deníku ***Gazeta Współczesna (Současné noviny)*** - devadesátá léta, a v deníku ***Kurier Podlaski (Kurýr Podlesí)***. Současně se změnou politického zřízení, v roce 1989 se *Kurier Podlaski* změnil na ***Kurier***

Poranny (Ranní kurýr), a začal vycházet nový deník ***Gazeta Wyborcza (Volební noviny)*** s regionální přílohou. Tyto noviny vycházejí dodnes, uveřejňují příspěvky a články s pravoslavnou tematikou, avšak v přiměřených časových intervalech. K autorům, kteří se zabývají dotyčnou tematikou patří: **Andrzej Sokólski**, **Zdzisław Lenkiewicz**, **Anatol Chomicz, Zbyszek Woźniak** i **Markem Dolecki**.

Ve státních fotografických agenturách, jako je **Polská tisková agentura (FotoPAP),** fotografický archiv deníku **Gazeta Wyborcza, Fotografická agentura Forum, Fotografická agentura Reportér** se objevují ojedinělé snímky spjaté s pravoslavím. Podobně jako v regionálních novinách se zde jedná o snímky pořízené u příležitosti významnějších svátků nebo návštěv osobností a církevních hodnostářů ze zahraničí. Jejich hodnota je ryze dokumentární a informační. Tohoto druhu fotografie nejsou vnímány v kategoriích uměleckého vyjádření.

4. Obrazové publikace

K tematice pravoslavné církve nejvýznamnějšími publikacemi tohoto druhu jsou: knihy, v níchž se autoři pokoušejí popsat veškeré otázky spjaté s pravoslavím v Polsku a monografie věnované Svaté hoře Grabarce.

Zde se třeba zmínit o předchůdcovských fotografiích **Adama Bujaka**, který již v šedesátých letech fotografoval kultovní místa v Polsku. Je to důležitý vztažný bod pro polské fotografy. A. Bujak začínal od Zebrzydowské kalvárie, velikonočních procesí a jiných katolických obřadů. Důležitým tématem jeho fotografií byl i papež Jan Pavel II, kterému věnoval několik obrazových publikací. V jeho bohaté pozůstalosti se nacházejí i snímky ze Svaté hory Grabarky a svátku Křtu Páně uveřejněné v obrazové publikaci „Mystéria" z roku 1989. Představují strohé černobílé fotografie s jednoduchou, nevyumělkovanou kompozicí, které se soustřeďují na modlitbu a duchovní atmosféru. (Bujak, 1989)

4.1. Monografie věnované pravoslavné církvi v Polsku

Dodnes pravoslavné kruhy vydaly dvě samostátné monografie pojednávající o pravoslavné církvi v Polski, obě monografie mají stejný titul ***Prawosławie w Polsce (Pravoslaví v Polsku)***. Redaktorkou první publikace vydané v roce 2000 v nakladatelství Arka byla Anna Radziukiewicz. Autoři této knihy jsou spjati s měsičníkem *Przegląd Prawosławny,* a proto fotografická úprava vychází hlavně ze zkušeností těchto novin. Autorem většiny snímků je **Marek Dolecki**. Kniha má spíš informační než estetický ráz. Je bohatě ilustrována, i když fotografie, které se v ní nacházejí netvoří ucelené sady, autořské reportáže, s výjimkou poslední kapitoly, jež obsahuje dvě reportáže s velmi subjektivním a současně odlišným přístupem. Jde zejména o fotografie **Grzegorza Dąbrowského** a **Andrzeje Kramarze,** a jako klasický příklad lze uvést humanistické reportážní snímky z Grabarky od **Piotra Szymona**. Vedle toho kniha obsahuje i fotografie pocházející z různých archivů, jakož i snímky od dvaceti různých autorů (nejčastěji po jednom snímků). K významným jménům, autorům této knihy patří: **Piotr Cieśla**, **Bogdan Martyniuk**, **Piotr Sawicki**, **Wiktor Wołkow** i **Paweł Supernak**. Dominuje zde fotografie architektury (Dolecki, Martyniuk, Cieśla i asi nejlepší ze všech - Wołkow) i z ptačí

perspektivy (Wołkow), interiérů (Dolecki) a reprodukce církevního úmění. Najdeme zde i několik snímků zobrazujících různé obřady, modlící se věřící a příležitostné portréty (Dolecki) . (Radziukiewicz, 2000)

Během práci na knize *Prawosławie w Polsce (Pravoslaví v Polsu)* (red. Anna Radziukiewicz) autoři shromáždili celkem slušný počet snímků, který je inspiroval k další činnosti, jež přinesla kladné výsledky v podobě fotografické výstavy *Prawosławie w Polsce* a vydání obrazové publikace k výstavě s názvem ***Light from the east. Svet s Vostoka***. (Radziukiewicz, 2005)

Publikace *Light from the east...* se liší od knihy *Prawosławie w Polsce* (red. Anna Radziukiewicz), jakož i od ostatních publikací spjatých s kruhy časopisu *Przegląd Prawosławny*. Kniha byla profesionálně zpracována, na co jistě mělo vliv přizvání ke spolupráci zkušeného kritika v oboru fotografie **Krzysztofa Jureckého**. Tento člověk s vysokoškolským vzdělaním v oboru dějiny úmění, od konce osmdesátých let začal publikovat množství textů venovaných mimo jiné i fotografii. Od r. 2002 je čestným členem Svazu polských výtvarných fotografů. Výběr snímků pro tuto publikaci je rozmanitější a vyváženější. První část knihy je věnována popisu specifik pravoslavné církve v Polsku. Autorkou textu je Anna Radziukiewicz. V obrazové části převládají práce autorů, kteří spolupracují s časopisem *Przegląd Prawosławny*, jako Marek Dolecki, Krzysztof Miszułowicz, Piotr Mościcki, Wiesław Mariusz Zieliński. V publikaci lze najít i snímky zkušených fotografů působících v tomto regionu, jako např. Piotr Sawicki, jehož hlavním oborem působnosti je fotografování města Bialystok, a Wiktor Wołkow, který se sice specializuje na fotografování přírody, avšak se může pochlubit i perfektními snímky architektury včetně pravoslavné církevní architektury. Úplně novou kvalitou se projevila druhá část knihy obsahující historický náčrtek o fotografii věnované pravoslavné církve v Polsku, jehož autorem je **Krzysztof Jurecki**. V této části knihy byly sestaveny a porovnány snímky fotografů starší generace se snímky představitelů mladšího pokolení spojených se skupinou www.photodokument.pl**,** jako **Grzegorz Dąbrowski**, **Andrzej Kramarz** a **Piotr Szymon**. Působení této skupiny v tematické vrstvě fotografie pravoslaví je podrobně popsáno v poslední kapitole. (Radziukiewicz, 2005)

Další publikaci, která stojí za zmínku v případě tohoto porovnání je kniha *Prawosławie w Polsce (Pravoslaví v Polsku)*, jejíž autorem je kněz **Henryk Paprocki**. Autorem fotografií pro tuto knihu je **Piotr Sawicki**, žijící v Bialymstoku, člen Svazu polských výtvarných fotografů, přednašející na Vysokém učení

technickém v Bialymstoku. Silnou stránkou Sawického jako fotografa jsou fotografie architektury a letecké snímky, co se patrně projevuje ve struktuře této obrazové publikace. Hůř na tomto pozadí dopadají jeho interiéry a reportáže. V knize najdeme i reportážní snímky z různých slavností. Avšak úroveň těchto snímků je rozdílná. Naproti tomu zajímavým opatřením je umístění malých fotografií (např. seřazení vedle sebe tři snímků, a v každém z nich další tři) zobrazující jednotlivá stádia příslušného obřadu. Díky tomuto seřazení snímky nabývají vypravěčského charakteru, stávají se jistou foto-story nebo story board. Jedná se pouze o editorský zásah. (Paprocki, 2008)

4.2. Svatá hora Grabarka

Grabarka je kopec u obce se stejným názvem v podleském vojvodství. Je to nejdůležitější místo náboženského kultu pro věřící pravoslavné církve v Polsku.

Začátky svaté hory se datují od 14. století, to je od doby, kdy to tomto území bylo zavedeno křesťanství. Tehdy vznikaly i první chrámy. Již v této době se v oblasti Mielnického pralesa šířil kult ikony Proměnění Páně (*Spas Izbawnik*).

Byla to doba častých vpádů tatarských vojsk na toto území. Tváří v tvář jednomu takovému nebezpečí vzácná ikona Proměnění Páně – *Spasa Izbavnika* byla přemístěna z mielnického chrámu a ukrýta v nepřístupných lesích na hoře Grabarce.

Ikona Proměnění Páně - *Spasa Izbawnika* se po vpádu tatarských vojsk do Mielníka nevrátila. Během doby vzhledem k četným loupežným přepadením, vzácná ikona zmizela. Avšak jednoduchý, pravoslavný lid po staletí uchovával v pamětí tento zázračný obraz.

Grabarka vzbudila zájem v počátcích 18. století. V létě 1710 r. v nedálekých Siemiatyczech propukla morová epidemie. Podle legendy neznámý podle jména stařec žijící v Siemiatyczech měl zjevení, že jedinou cestou spásy je odebrat se s křížem na horu Grabarku. Obyvatelstvo Siemiatycz se podle toho co jím stařec sdělil vydalo na cestu, a na hoře Grabarce postavilo kříž. Legenda praví, že po této události již nikdo nezemřel následkem nemoci. Tentýž rok lidé, kteří se od moru zachránili vybudovali na hoře dřevěnou kapli jako díkůvzdání za záchranu života. Není však jisté zdá to byl první chrám na tomto místě.

V roce 1947 se zrodila myšlenka založit na Svaté hoře Grabarce ženský klášter, pokládaje tuto lokalitu za nejvhodnější. Grabarka vyzařuje zvláštní, intenzivní duševní a duchovní atmosféru, díky které se tato lokalita stala

nejpopularnejším poutním místem pro pravoslavné věřící, a často navštěvovaným i příslušníky jiných náboženství. Věřící, kteří svaté místo navštěvují, přinášejí kříže různých velikostí a nechávají je kolem chrámu. Mimořádný význam tohoto místa způsobil, že se o ně začali zajímat i fotografové. Je také častým tématem vydávaných knih (Radziukiewicz, 2006).

Příloha č. 1 obsahuje krátkou bibliografii veškerých knih věnovaných Svaté hoře Grabarce. V textu budou projednány některé publikace zajímavé z hlediska popisovaného tématu.

První publikací věnovanou Svaté hoře Grabarce s barevnými fotografiemi byla knižka od **Anny Radziukiewicz** z r. 1993 (2. vydání 1999). Je to poměrně skromná publikace, která připravila cestu pro závažnější záměry. V roce 1995 byla vydána první a doposud asi poslední, obrazová publikace pojednávající o Svaté hoře Grabarce, která je dílem ryze uměleckým. Je to autorské dílo **Marka Doleckého**. Jeho snímky obohacuje textová část od Anny Radziukiewicz. Dolecki poměrně volně kombinuje různé konvence: černobílou fotografii s barevnou, reportáže o konkretních událostech (např. požár církve) s lyrickým pozorováním soužití člověka s přírodou, zobjektivizovaný popis socjologického jevu, ke kterému patří pouť se sentimentálními portréty mladých klečících a modlicích se děvčat s tvářemi ozařenými světlem svíci. Tato různorodost se zdá být výsledkem jisté estetické váhavosti, nerozhodnosti. V sadě snímků je i několik výrazně slabších egzemplářů, příliš špatných pro takovou publikaci, jejichž hodnota je pouze informační. Pres všechny estetické nedokonalosti, nacházíme v této obrazové publikaci hodně kvalitních postřehů a mnohostranného přístupu k tématu. (Radziukiewicz, 1993, 1999)

V roce 2001 (2. vydání – 2004) vyšla další kniha od Anny Radziukiewicz s fotografiemi Marka Doleckého s názvem ***Grabarka. Góra krzyży i modlitwy. The Mount of Crosses and Prayer (Grabarka, Hora křížů a modlitby).*** Je to typický průvodce malého, kapesního formátu. V obrazové části není nic nového, obsahuje výběr dřívějších snímků Doleckého. Nových fotografií je málo. Některé původně barevné jsou zde černobílé. Často snímky malého formátu se nacházejí na okraji strany (Radziukiewicz, 2001).

Poněkud jiným produktem je kniha ***Grabarka. Góra Krzyży. The Hill of Crosses (Grabarka, Hora křížů)*** vydaná Reklamní agenturou AZ Media **Andrzej Sokólski**. Kniha působí dojmem rozšířeného průvodce s poněkud lepší úpravou.

Všechny strany jsou jemně vzorkovány světle zelenými křížky, text a věškeré fotografie jsou v rámečcích s bohatou ornamentikou. Na jedné straně tento estetický zásah přidává celistvosti, ale na druhé straně působí natolik silně, že poněkud oslabuje autonomii fotografií. Ilustrace byly vhodně vybrány a tvoří kompaktní celek: všechny jsou barevné (kromě archivních snímků) a zobrazují náboženskou praxi a architekturu Svaté hory Grabarky zpestřenou sentimentálními portréty (Lechowski, 2004).

Nejzajímavější z hlediska fotografického je asi kniha ***Grabarka. Monaster na Świętej Górze 1947 -2007 (Grabarka. Monastýr na Svaté hoře 1947 – 2007),*** ke které text napsal **Doroteusz Sawicki**. Je to obsáhlá monografie, bohatě ilustrovaná, na dobrém papíru a v tvrdých deskách. V první části knihy převládají černobílé snímky, na konci barevné. Obsahuje i fotografické cykly jednotlivých autorů (Piotr Cieśla, Grzegorz Dąbrowski, Marek Dolecki). Rozhodně nejvíc snímků, asi několik desítek, je od Marka Doleckého. Avšak oproti publikaci z r. 1994 fotografie dopadají lépe, neboť samostatně jsou prezentovány černobílé, a samostatně barevné snímky. Je to podstatné i z toho důvodu, že fotografie Doleckého představují úplně novou kvalitu (černobílé jsou lépe promyšleny, je zde i patrná lepší kontrola výtvarníka nad médiem). Někdy fotografie Doleckého jsou sestavovány se snímky jiných autorů, co znemožňuje jejich pochopení jako jediného autorského vyjádření. Přesto v knize převládá zpravodajský přístup tzn. snímek slouží pouze jako obrázek k textu. (Sawicki, 2007)

Kromě výše uvedených autorů se v knize nacházejí snímky dalších šestnácti fotografů. Vedle amatérských snímků lidí spjatých s pravoslavím jsou zde i fotografie profesionálů z tzv. varšavské skupiny, ke které patří: **Tomasz Mościcki**, **Krzysztof Miszułowicz**, **Wiesław Zieliński** a jiní, jako např. **Piotr Szymon**, **Tadeusz Żaczek**, **Bogusław Skok**.

V některých částech knihy fotografie má okrajový význam, slouží pouze jako ilustrace k textu. Na druhé straně jsou v ní kapitoly skoro celé vyplněné fotografiemi. Snímky jsou často vybírány podle témat, což nemá vždy dobrý estetický účinek. Stává se, že v ucelené sadě snímků jednoho autora se objevuje fotografie stylově odlišná od jiného autora. Někdy se vyskytují i fotografie, jejich nízká úroveň výsloveně štve.

Poslední kniha věnovaná této tematice je ***Grabarka: 300 lat cudu na Świętej Górze (Grabarka: 300 let zázraků na Svaté hoře)*** od Anny Radziukiewicz z r. 2009. Jsou v ní kanonické fotografie od **Doleckého**, **Cieśli** a **Żaczka**. Část snímků

vyhotovila samotná autorka této publikace a její spoluprácovník **Andrzej Karpowicz**. Těmto snímkům lze často vytknout jisté formální chyby a banálnost, nepříliš vhodné světlo, nezajímavou, amatéřskou kompozici. Kniha oproti publikaci z r. 2007 tvoří celek (není mozaikou náhodně vybraných snímků různých autorů) a lze usoudit, že snímky jsou těsně spjaty s prezentovanou tematikou. (Radziukiewicz, 2009)

5. Pohlednice a amatéřska fotografie věnovaná pravoslaví

V posledních letech se objevily nové formy aktivity spjaté s pravoslavnou fotografií, k němž patří sběratelství dobových pohlednic souvisejících s pravoslavnou církví. Tuto sběratelskou činnost lze stručně charakterizovat na základě sbírky Aleksandra Sosny a webových stránek www.orthphoto.net, které soustřeďují lidi fascinované pravoslavím, a kteří se věnují svým zálibám prostřednictvím fotografie.

5.1. Pohlednice (*ze sbírky Aleksandra Sosny)*

Aleksander Sosna je politik, který současně zastává funkci zástupce primátora města Bialystok. Jeho soukromým koníčkem jsou dějiny. Je tvůrce impozantní sbírky více než 1200 předválečných, dobových pohlednic s obrazy pravoslavných chrámů v Polsku. Část jeho sbírky byla zveřejněna v různých publikacích a na internetu.

V roce 2003 vyšla kniha s názvem ***Kopuły nad Wisłą. Prawosławne cerkwie w centralnej Polsce w latach 1815-1915*** (Moskwa 2003*) (**Kopule na Visle. Pravoslavné chrámy v centrálním Polska v letech 1815 – 1915)*** (Moskva 2003). Vedle **Kirila Sokola** se na přípravě a vydání této knihy podílel i **Aleksander Sosna,** který spřístupnil reprodukce fotografií ze svých sbírek. Autoři knihy popisují území bývalého Polského království, čili území neobydlené tradičně pravoslavným obyvatelstvem, věnují pozornost původu a dynamice vývoje pravoslavné církve na tomto území. Publikace obsahuje snímky a popis veškerých objektů církevní architektury patřících pravoslavné církve, jež vznikly na tomto území.

V roce 2006 vyšly dvě sady pohlednic ***Niezapomniane dziedzictwo (Nezapomenutelné dědictví)*** s pravoslavnými chrámy, ktere se nacházely na území Polska v 19. a 20. století, a které byly po I. světové válce a po znovuzískaní Polskem nezávislosti zbourány, zabaveny, převzáty jinými církvemi nebo převzáty k jiným účelům. Tyto činností a přijatá opatření byly jistou pomstu a oplátkou ruskému dobyvateli a dodnes jsou pokládány pravoslavnými věřícími v Polsku za kontroverzní, nezávislé na jejich národní identitě. První sbírka této publikace obsahovala dvacet pohlednic s obrázky chrámu, které se nacházely na východ od Visly, druhá sbírka – devatenáct pohlednic s pravoslavnými chrámy z území na západ od Visly (Sokol, 2003).

Sbírka se rozrůstala a proto Aleksander Sosna uznal, že si zaslouží samostatnou prezentaci. Za tímto účelem si zřídil vlastní webové stránky - *Pravoslavné chrámy na dobových pohlednicích* (**www.chram.com.pl**). Stránky obsahují abecedně seřazený seznam lokalit, z níchž pocházejí umístěné na stránkách pohlednice. Ke každé lokalitě je jedna nebo několik reprodukcí, podle toho, kolik církevních objektů v příslušné lokalitě bylo, nebo když autor měl více pohlednic stejného objektu. Ke každé reprodukci je informace o místě původu (město a vojvodství) a datum vniku pohlednice. Navíc je tam i stručná zpráva o historii každého chrámu.

V roce 2008 se v rámci 6. Podlaského festivalu vědy a umění na Podlesí a v budově Supraskej akademie konala první výstava pohlednic Aleksandra Sosny .

5.2. www.orthphoto.net

Orthphoto představuje servis věnovaný fotografii o dědictví pravoslavného křesťanství. Této stránky se na první pohled nějak zvlášť neliší od jiných stránek určených pro amatérskou fotografii. Avšak se ukazuje, že se řidí velmi přísnými, a dokonce až radikálními pro fotografy – amatéry pravidly.

Pozornost si zaslouží zásady používání těchto webových stránek, již byly upraveny speciálním řádem. Snímky prezentované na těchto stránkách by se měly týkat kanonického života pravoslavných církví. Autoří snímků jsou si vědomí rozkolů v církví, ke kterým, aspoň částečně, docházelo výlučně z politických důvodů, a které nemají nic společného s pravoslavným církevním učením. Redakce Orthpoto.net nemá možnost, a ani nechce hodnotit situace, ke kterým docházelo. V souvislosti s tím servis othphoto.net akceptuje jenom snímky církevních hodnostářů, církevních budov a chrámů, jakož i věřících a obřadů pouze z kanonických pravoslavných církví uznávaných jinými autokefálními pravoslavnými církvemi. Orthphoto.net akceptuje i snímky chrámu a jiných církevních budov postavených a vysvěcených kanonickými biskupy, a které i když dnes nepatří kanonickým církvím nesou stopy pravoslavného dědictví, jakož i fotografie pravoslavné církve před rozkolem (*www.orthphoto.net*).

Snímky umístěné v servisu by měly mít přímý vztah k pravosloví. Fotografie, které nesplňují tento požadavek (např. krajina, lidé atd.), bez dodatečného vysvětlení jejich spjatosti s pravoslavím v titulu nebo popisu, nejsou přijímány.

Každy registrovaný uživatel může umísťovat snímky, hodnotit a komentovat.

Charakteristické jsou i kritéria hodnocení, které používají uživatelé: „SPIRIT – duchovno, v této kategorií lze vyjádřit hodnocení spjatosti snímků s pravoslavím a prezentaci pravoslavného duchovna; ART – umělecká, výtvarná, je to kategorie, podle které lze hodnotit kompozici, estetickou stránku, nebo prostě způsob vnímání snímků; TECH – technická kategorie, v rámci které lze vyslovit svůj názor na technickou úroveň snímku, kvalitu, světlo, provedení ořezu snímků, kompresi, nebo zda budovy byly prostě fotografovány (*www.orthphoto.net*).

Webové stránky vyvolávají smíšené pocity. Formálně se zdá moderní institucí, sdružující lidí, kteří uskutečňují vlastní zájmy a koníčky. Estetický dojem je zcela pozitivní. Zúžením tematiky uživatelé se vyhýbají typickým, amatéřským tématům a rádobyumelecké namyšlenosti. Snímky jsou hezké, v jistém smyslu, v jakém bývají hezké pohlednice, bohužel jím schází vyprávěčský ráz. Na stránkách je hodně i amatéřských snímků z cest. Fotografie jsou na celkem dobré technické úrovní. Na druhé straně zásady účasti ve skupině jsou konzervativní a přísné. Omezení námětů a tematiky pouze na kanonickou pravoslavnou církev působí dojmem uzavřenosti a vyvolává poněkud neklid. Lze se zamyslet nad tím, zda tato omezení představují pouze nevinnou odbornou formu a nebo možno se ubírají směrem ke xenofobie.

6. Současná dokumentární fotografie

6.1. Čemu se dnes říká dokumentární fotografie ?

Fotografie vychází z pozitivistického ducha a pozitivistického chápání pravdy. Měla být superobjektivním dokumentárním nástrojem, ryzím a nelidsky přesným. Již ve svých začátcích byla využívána k účelům vědeckého a publicistického dokumentování. Fotografie se stála téměř totožná s dokumentem, splynula v jeden slovní celek „dokumentární fotografie“. Na druhé straně fotografie vždy zůstávala v jistém poměru k umění, vždy měla svoji uměleckou podobu (Sikora, 2004).

Poměr mezi tím co je dokumentární, a co je umělecké lze vnímat trojím způsobem. Lze tyto hodnoty stavět proti sobě. Dokument se spojuje s objektivností, skutečností, pravdou a vědou, s uměleckostí, estetickými zážitky a tvůrčím hledáním v širokém slova smyslu. Slovo umění v mnoha jazycích je příbuzné slovu umělé (art. –artyficial, kunst – kunstlich), tak tedy je v jistém ohledu v rozporu s tím co je přírozené, autentické a pravdivé.

Avšak může-li člověk být objektivní ve svých činnostech, může-li být racionální a netendeční ? Podobně jako fotografie z pozitivistického základu vychází i behaviorální psychologie, považující člověka za stroj, který na určité podněty odpovídá jistými reakcemi, které lze pravidelně zkoumat. Hloubková psychologie (psychoanalýza) a sociální psychologie poukazují na nevědomé procesy ovlivňující naše chování. Jaké tajemství vede oko, které se dívá, jaká moc ovládá ruku, která drží aparát ? Zda si můžeme být jisti sami sebou ?

V případě současné dokumentární fotografie vztah mezi tím co je umělecké a co je dokumentární představuje ještě něco jiného: dokumentární fotografie je umělecká právě proto, že je dokumentární. Takto lze myslet jenom v případě úplného zamítnutí pozitivistické víry v možnost poznání. Objektivnost není možná, pozorování vždy bude něco říkat i o pozorovateli, nebude pouze pouhým popisem předmětu. Současná, dokumentární fotografie si získala větší sebeuvědomění, jež ovlivnilo zvýšení její smyslu pro hodnotu. Slušné ovládnutí médium se neomezuje na přesnost, čistotu a preciznost provedení. Současný dokumentarista je na slovo vzatý znalec, který nachází oblibu v různých aspektech fotografie. Může se kochat zrním „malého obrázku“, hrát si optickými deformacemi, vyplývajícími z používání různého druhů

objektivů. Jeho rozhodování je zřejmé na způsobu nadržování a vykrývání tváře na fotkách. Používá – li barvu, dělá to s plným vědomím, často jemně ní manipuluje. Může vynechat zrno a deformace objektivu když chce vyvolat dojem realnosti, který přesahuje naše každodenní zkušeností. Může experimentovat s provedením ořezu snímků a tvořit vychutnávané kompozice nebo ostentativně ignorovat veškeré zásady „dobrého ořezu“. Současný dokumentarista s plným vědomím tvoří svoje vyjádření a pečlivě sečstavuje cykly ze svých fotografií. Nevyhýbá se naznačit svůj vztah k fotografovanému tématu. Je vnímavý pozorovatel, a jeho pozorování může být objevné.

V případě takového rozjímání o fotografii nelze rozumně stanovit meze mezi dokumentárním typem a uměleckým typem. V podstatě od samotného začátku existovaly všechny tyto přístupy, jenomže vždy jeden převládal. Ostatně toto rozdělení má akademický charakter a je předmětem debaty spíš teoretiků než praktiků.

6.2. Pravoslaví v dokumentárních projektech a fotografických akcích v posledních letech

Projekt www.photodocument.pl vznikl v roce 1999 jako internetový magazín dokumentární a reportážní fotografie. Byla to první tohoto druhu akce v Polsku. S photodokumentem byla spjata skupina zabývající se fotografickým dokumentem v širokém slova smyslu. Členové této skupiny, profesionální fotografové a amatéři, studenti a přednášející fotografii realizovali dokumentární projekty, pořádali prezentace ve fotografických galériích a připravovali obrazové publikace. Internetová stránka byla redigována v angličtině z dvou důvodů: na jedné straně skupina příjemců tohoto druhu umění není v Polsku početná, na druhé autoři měli zájem o popularizaci vlastní tvorby na západě. Autorem nápadu na zpracování této stránky byl **Łukasz Wołągiewicz,** a hlavními členy **Grzegorz Dąbrowski, Andrzej Górski, Andrzej Kramarz, Rafał Milach a Paweł Supernak** (www.photodocument.pl).

Největší a nejzajímavější akcí uspořádanou photodokumentem byl fotografický projekt **„Ex oriente lux“.** Po celý rok 2002 deset fotografů dokumentovalo polsko-bělorusko-litevské pohraničí. Byl to největší projekt předcházející všechny jiné celostátní projekty. Území bylo zvoleno pro jeho mnohokulturní specifika, která jej

odlišuje od ostatního polského území. V letech 2003 – 2005 se tento projekt zúčastnil několika výstav, mj. v Bialymstoku, Poznani, Lodzi, Moskvě, Paříži a Bielsku-Bialej. (www.photodocument.pl). Pravoslaví, jež je pevně spjato se severovýchodním Polskem a výrazně ovliňuje ráz této země, nemohlo být v tomto projektu opomenuto. Spontánně se stálo důležitým tématem snímků, který inspiroval výše zmíněné, podílejících se na tomto projektu fotografy. Tento střet s pravoslavím znamenal pro některé krátké dobrodružství, pro jiné začátek nových, rozvijejících se zájmů nebo další krok na již dříve zvolené cestě. Je vhodné říci několik slov o členech této skupiny:

Grzegorz Dąbrowski je fotograf. Vystudoval Pedagogickou a psychologickou fakultu univerzity v Bialymstoku a ITF Slezské univerzity v Opavě (Česká republika). Je autor a kurátor řady projektů a fotografických výstav v Polsku a v zahraničí. Je šéfredaktor bialostocké pobočky deníku Gazeta Wyborcza.

Grzegorz Dąbrowski pochází z Bialegostoku, kde pravoslavní tvoří vysoké procento populace. V souvislosti s tím jeho kontakty s pravoslavnými věřícími vždy byly něčím přirozeným. V podstatě témata spjaté s pravoslavnou církvi se začaly objevovat na jeho snímcích ve chvíli, kdy projevil zájem o fotografii. Poprvé na Svatou horu Grabarku přijel těsně po požáru chrámu v roce 1990. Od r. 1994 se jako fotograf začal pravidelně zabývat pravoslavými tématy, mezitím zdokonaloval svoje praktické dovednosti a dospíval jako fotograf. Ze začátku středem jeho pozornosti byla hlavně samotná Svatá hora Grabarka, později oblast svého hledání začal rozšiřovat na jiná místa a obřady pravoslavných věřících volně spjaté s náboženstvím (Interview s Grzegorzem Dąbrowskim).

Cyklus fotografií pojednávajících o pravoslaví tvořený Dąbrowským je poměrně bohatý. Navíc, autor po celou dobu na něm pracuje. Doposud tyto fotografie byly prezentovány v rámci projektu „Ex oriente lux“ a www.photodocument.pl., později v rámci výstavy **„Light from the east. Svet Vostoka“ (Svetlo z východu. Svět východu)** jako multimediální prezentace přibližně 100 snímků s doprovazející skladbou **„Moje naděje**“, kterou k této příležitosti složil **Jan Smyk** z Polského rozhlasu v Bialymstoku (Interview s Grzegorzem Dąbrowskim).

Zdá se, že pro Grzegorza Dąbrowského je fotografický cyklus uměleckým vyjádřením. Upozorňuje na skutečnost, že fotografie lze vybírat v závislostí na příjemcí. V rámci „Light from the east ...“ byly prezentovány snímky úzce spjaté s nábožností, protože dle takových pravidel byla tato výstava uspořádána. Kdyby však

cyklus nebyl spjat s touto konkretní výstavou, v sadě snímků by se objevilo více fotografií souvisejících se střetem sacrum a profanum. Často velké, významné náboženské slavností doprovázejí různého druhu pouťový stánky a boudy postavené kolem chrámu. Jejich pozorování se může stát velmi zajímavým zdrojem informace o probíhajících v posledních letech sociálních a zvykových změnách pravoslavných věřících (Interview s Grzegorzem Dąbrowskim).

Pozoruhodná je sada snímků připravených na výstavu „Light from the east...“. Jsou to černobílé fotografie pořízené na nagativu s výrazným, charakteristickým zrněním. Jsou zde smínky z náboženských slavností, poutí, společného požívání jídla poutníky, obchodování s devocionáliemi, portréty a detaily. Z povahy snímku lze usoudit, že se autor na celou událost dívá s určitým odstupem (v smyslu emotivním), ale z jistou náklonností. Z některých fotografií vyzařuje duchovní stmosféra, jiné jsou naturalistické – např. výraz obličeje starších lidí a utrpení, nešikovnost pohybů, vřava kolem obchodníků s kříži, prozaičnost polní kuchyně. Objevují se malinkaté signály nasvědčující rozvoji „jarmareční kultury“, doprovázející pouť. V portrétech Dąbrowski vyhledává spíše svérázné typy, nikoli „hezké“. Někdy se snaží ukázat důstojnost a charizma jednoduchých lidí, někdy připouští lehký, karikaturní tah. Dívá se na mladé lidi, kteří odpočívají na trávě. Někdy „hrdinou“ snímku je stín padající na cestu nebo bílé zářící svíce vytvářející téměř abstrakční rytmus na úplně černém pozadí. Objevují se jemné detaily prozrazující citlivost na fakturu látky

Je to asi nejplnější a nejzajímavější fotografický soubor věnovaný pravoslaví v Polsku, dílo zkušeného fotografa, který si oblíbil své řemeslo. Zvolna pozoruje předmět svého zájmu, poznává jej, a pak postupně přehodnocuje. Tak hluboké a reflexivní „proniknutí“ k tématu bylo jistě možné díky dlouhodobému pozorování a zakotvení v tomto regionu.

Piotr Szymon se narodil v 1957 r. v městě Zabrze, a roce 2005 tragicky zahynul. Byl skvělý fotograf a pedagog, všestranně vzdělaný a pracovitý, ale především otevřený vůči ostatním. V roce 2002 se zůčastnil na dokumentarním projektu „Ex oriente lux“, v jehož rámci začal pracovat na fotografickém cyklu o pravoslaví v Polsku.

Důležitým tématem tvorby Piotra Szymona była Zebrzydowska kalvárie, jedno z větších poutních katolických středisek v Polsku. Mnohokrát toto středisko navštěvoval v době, kdy se tam konalo mystérium Křížové cesty. Více než toto mystérium ho zajímali poutníci, jejich tváře, duchovní vytržení, gesta nasvědčující

o prožívání celého mystéria. Obrazová publikace zahrňující tyto fotografie byla vydána v roce 1998. Piotr Szymon navštěvoval i jiná místa náboženského kultu: Paclawskou kalvárii, Częstochovu, Piekary. Doprovázel i papeže Jana Pavla II v jeho poutích Polskem.

Piotr Szymon začal přijíždět na Podlesí, když se spřátelil s pocházejícími z tohoto regionu Grzegorzem Dąbrowským, Pawlem Supernakem, Adamem Kardaszem a Andrzejem Górským. První snímky související s pravoslavím vznikly v rámci projektu „Ex oriente lux“ . Cestoval na **Svatou horu Grabarku** a do monastýru v Jableczne. Snímky, které pořídil byly zveřejněny v obrazové publikaci **„Light from the east. Svet s Vostoka“** (Interview s Grzegorzem Dąbrowskim). Vedle fotoaparátu na malé obrázky Piotr Szymon používal i panoramatický fotoaparát Hasselblada. Mělo to podstatný vliv na estetický vzhled fotografií, na kterých tehdy pracoval. Byl přímo fascinován panoramatickými záběry, což mu pomohlo najít nové cesty exprese. Ve stejné době vycestoval poprvé na Svatou horu Grabarku. Velkým dojmem působí panoramatické, ideálně vyvážené kompozice. Szymonove fotografie se vyznačují teplým a náklonnostiplným vztahem k portrétovaným lidem. Příliš se k ním nepřiblížuje, nechce rušit jejich modlitebné soustředění. Ukázuje je ve shodě s okolím, způsobem přeplněném empatií a lidského pochopení.

Andrzej Kramarz, polský fotograf, dokumentarista se narodil v roce 1964 v Dębicy. Autor důležitých fotografických cyklů: „Morze Czarne“ (Černé moře), „Klinika“ (Klinika), „Nieskończoność poznania“ (Nekonečnost poznání), „Dom“ (Dům) (spolu s Weronikou Łozinskou) a „Rzeczy“ (Věci). Je spoluzakladatelem a předsedou Nadace Imago Mundi, zástupcem uměleckého ředitele festivalu „Miesiąc Fotografii w Krakowie” (Měsíc fotografie v Krakově) a členem Kolektivu Vasavis.pl. Zúčastnil se mnoha individuálních a kolektivních výstav.

Andrzej Kramarz pochází ze zbožné, katolické rodiny. V mládí se vzbouřil proti církvi, současně se pokládá za ateistu. Svou fotografické dráhy začal návštěvou Zebrzydowské kalvárie a Paclawské kalvárie. Jsou to totiž velmi populární místa, kam často jezdívají začátečníci fotografové. Byl to námět, o který měly zájem noviny. Fotografie z tohoto období měly formu klasického černobílého dokumentu, jenž odpovídal estetice sedmdesátých a osmdesatách let (Interview s Anrzejem Kramarzem).

První kontakt s pravoslavím Andrzej Kramarz navázal během realizace projektu „ Ex oriente lux“. Tehdy prvně uviděl Svatou horu Grabarku. Bohužel byl to jen

všední den a na svaté hoře chyběly davy poutníků. Další návštěva Andrzeje Kramarza tohoto místa byla úzce spjata se úkolem, který mu uložil týdeník „Przekrój" (Průřez). Andrzej Kramarz bral tuto práci jako výzvu a pečlivě se na cestu připravoval. Prohlížel si různé, dřívější publikace na toto téma. Byl „otrávený pohledem na pohroužené do modlitby lidí" a rozhodl se, že přistoupí k tomuto tématu úplně jinak, jak z hlediska obsahu, tak i formy. Zdály se mu zajímavější sociální změny probíhající v současném Polsku, týkající se i pravoslavných věřících. Polská společnost se postupně laicizuje. Různé náboženské obřady jsou pevně zakotveny v kultuře a lidi je pěstují i když přestali věřit v Boha. Někteří přistupují k těmto otázkám dost lhostejně, chodívají na poutě „neboť tradice káže" nebo „všichni to dělají" (Interview s Anrzejem Kramarzem).

Snímky pro týdeník „Przekrój" měl pořídit v nejslavnostnější a nejvýznamnější den na Svaté hoře Grabarce – svátek Proměnění Páně (*Spasa Inbavnika)*. Oslav na Grabarce se zúčastňují tisíce věřících a několik desítek fotografů přilákaných stále stoupající popularitou tohoto místa. Pracovní podmíky jsou zde poměrně náročné. Avšak A. Kramarz zjistil, že prostor tohoto místa dosti výrazně dělí protékající na úpatí Hory potůček. Na jedné straně je církev a davy poutníků ponořených do modlitby. Na druhé se nacházejí boudy a hraje hudba disco. V podstatě tyto světy jsou rozděleny, lidé přicházejí na toto místo za jedným nebo druhým účelem a málokdy překračují hranici řeky. Rozdělení mezi sacrum a profanum se zde stává neobyčejně zřetelné a doslovné. Takto vytyčená hranice nemá v jiných poutních centrach Polska obdoby. I když prolínání náboženského světa se světem podnikámi je dnes všeobecný trend, je tato skutečnost málokdy tak zřejmá jako právě na Grabarce (Interview s Anrzejem Kramarzem).

A. Kramarz vybudoval svůj cyklus právě na opozici sacrum - profanum. Pátral po období a podobných událostech, jako např. obraz rozkvetého, napůl oblečeného těla u jarmarečních boud v protikladu k obrazu utrápeného a kajícného těla při rituálním omývání v potůčku. Avšak podstatou není hledání významových a estetických dvojic, nýbrž předvedení metafizických kontrastů. Duchovní a duševní vrstva je důležitější než vrstva vizuální. Po formální stránce snímky jsou vyhotoveny trochu jakoby v protikladu k tradičnímu záběru: barevné panoráma, často vyhotovená s bleskem.

A. Kramarz nemá obzvlášť zájem o rozdíly mezi vyznáními. Říká, že pro něho je jedno zda fotí katolíky nebo pravoslavné. Soustřeďuje se spíš na obecnou otázku

místa náboženství v životě současného člověka, jeho duchovna, tajemství, pamětí a historii. Domnívá se, že je důležité, aby tvůrce vycházel vstříc veškerým změnám probíhajícím v současném světě.

Przemysław Pokrycki se narodil v roce 1974 v Hrubieszowie. Patří k nejzajímavějším polským "mladým dokumentaristům“ Zúčastnil se několika důležitých festivalů doma i v zahraničí, měl i individuální výstavy.

V současné době pracuje na velikém, dokumentárním projektu s názvem „**Rytualy i przejścia” (Rituály a přechody),** který je sestaven s fotografií dokumentující svatby, veselky, křtiny a pohřby v Polsku. Na jeho snímcích se objevují i pravoslavné obřady. V minulosti se P. Pokrzycki nikdy nezabýval fotografováním náboženské tematiky. Hlavním předpokladem projednávaného projektu je zobrazení a zdokumentování světských aspektů obřadů z hlediska socjologického. Náboženství zůstává jakoby v pozadí, a proto je bezvýznamné podle jakého obřadu se konají fotografované svadby, veselky a křtiny. Větší rozdíly se objevují když se jedná o dobu a místo; obřady podléhají jisté módě, která se rok ročně mění. Velký význam má region, v němž dochází k určité události, a zda je to město nebo vesnice. K nečetným obřadům, které se liší od veškerých pravidel, patří pravoslavné pohřby, během kterých rakev z pozůstatky je skoro do konce otevřena. Pro osoby, které se s tím obřadem stýkají poprvné je to šokující. Podle P. Pokryckého se tyto pohřby vyznačují inzivní emocionálností. Skutečnost, že rakev je otevřená přináší nové náměty pro fotografii. Vzniká nejenom obraz obřadu, nýbrž portrét zesnulého. Je to velmi silný prvek, který skoro vždy vyvolává vzrušení u osoby, která si snímky prohlíží. Otevřená rakev zdůrazňuje skutečnost, že vztah k smrti v pravosloví je plný křesťanské naděje, a nenaplňuje strachem (Interview s Przemysławem Pokryckim).

V průběhu posledních 30 let projevilo o pravoslaví v Polsku zájem i hodně zahraničních dokumentaristů. Byli to: Antonín Kratochvil, Josef Koudelka, Martin Kolár, Carl de Keyzer, Konstantin Manos, Bruno Barbey, Cristina Garcia Rodero. Zpravidla zahraniční hosté se stýkají s pravoslavím v Polsku pouze když přijíždějí na Svatou horu Grabarku o svátku Proměnění Páně. Bohužel se zdá, že příležitostné přijezdy nemohou být základem pro větší, zajímavou publikaci. Za tak krátkou dobu je skoro nemožné poznat podrobně toto téma a vypracovat soudržné umělecké vyjádření. Na západě doposud nevyšla žádná významná publikace věnovaná pravoslavné církve v Polsku, ani samotné Svaté hoře Grabarce.

7. Shrnutí

Za poslední dvacetiletí se fotografie spjatá s pravoslavnou církvi mimořádně, neporovnatelně z minulým obdobím, rozvinula. Přispěl k tomu vznik pravoslavného tisku, a hlavně časopis *Przegląd Prawosławny – ortodoxia.* Autoři spolupracující s tímto časopisem začali vydávat i jiné knihy a periodika včetně početných obrazových publikací. I když úroveň fotografické úpravy těchto publikací není vždy příliš vyhovující, představuje úplně nový, předchůdcovský jev, který je třeba ocenit. Jenom díky lidem, kteří s časopisem *Przegląd Prawosławny* spolupracovali a nadále spolupracují, fotografický materiál spjatý s pravoslavím se objevuje skoro každý den v tisku.

Současně s rozvojem zpravodajské a obrazové fotografie i pravoslavní věřící projevili o ní větší zájem. Tato skutečnost měla příznivý dopad na rozvoj amatérské fotografie a sběratelství dobových pohlednic. Lze očekávat, že v budoucnosti vznikne skupina nadšenců, která bude požadovat na pracovnicích novin, časopisů, periodik a jiných médií zvýšení kvality zveřejňovaných snímků.

Doposud čelní autoři, kteří se zabývají fotografováním pravoslaví nebyli osobně spjati s pravoslavnou komunitou. K nejvýznamnějším zástupcům starší generace, kteří spolupracují s *Přeglądem Prawosławnym* patří Marek Dolecki a Piotr Sawicki, a jejich přístup k fotografii je praktický. Zajímavý, současný a tvůrčí přístup lze najít ve fotografiích Grzegorze Dąbrowského, Piotra Szymona a Andrzeje Kramarze. Každý z nich se vyznačuje individuálním přístupem k tématu. P. Szymon je citlivý na lidskou duchovnost, do jeho snímku ze Svaté hory Grabarky se promítají dlouhodobé zkušenosti spojené s fotografováním náboženské tematiky. G. Dąbrowski má z hlediska zeměpisného nejblíž k pravoslaví, a proto si může dovolit v klidu a pomalu pozorně všechno sledovat a tvořit bohatý a mnohoaspektový cyklus. Nesporně velmi dobře zná tuto tematiku, a dovede si zachovat jasnost a originálnost pohledu na ní, jakož přiměřený emotiví odstup. Při fotografování pravoslaví si A. Kramarz klade závažné otázky ohledně společenských a sociálních forem, které doprovázejí náboženský kult. Kriticky a ostře hodnotí prolínání náboženství a obchodování.

Bibliografie

Interview s Grzegorzem Dąbrowskim z dne 07.09.2009. s. 25-26
Interview s Annou Radziukiewicz z dne 28.08.2009. s. 9-11
Interview s Przemysławem Pokryckim z dne 12.08.2009. s. 29
Interview s Anrzejem Kramarzem z dne 11.08.2009. s. 27-28

Bujak, Adam: Misteria. Sport i Turystyka, Warszawa 1989. s. 14
Bulgakov, Sergej Nikolaevič: Prawosławie: zarys nauki Kościoła Prawosławnego. Orthdruk, Białystok 1992. s. 7
Lechowski, Andrzej: Grabarka : Góra Krzyży = The Hill of Crossem. Orthdruk: Agencja Reklamowa AZ Media Andrzej Sokólski, Białystok 2004. s. 18
Newhall, Beaumont: A Backward Glance at Documentary. In: D. Featherstone (red.), Observations. Essays on Documentary Photography. Friends of Photography Bookstore, Carmel 1984. s. 4
Paprocki, Henryk: Prawosławie w Polsce = The Polish Orthodox Chuch. Bosz, Olszanica 2008. s. 5, 16
Radziukiewicz, Anna: Święta Góra Grabarka. Arka, Białystok 1999. s. 17
Radziukiewicz, Anna: Święta Góra Grabarka. Arka, Białystok 1993. s. 17
Radziukiewicz, Anna a kol.: Prawosławie w Polsce = Orthodox Christianity in Poland. Arka, Białystok 2000. s. 15
Radziukiewicz, Anna: Grabarka : góra krzyży i modlitwy = the mount of crosses and prayer. Arka, Białystok 2004. s. 17
Radziukiewicz, Anna: Grabarka : góra krzyży i modlitwy = the mount of crosses and prayer. Arka, Białystok 2001. s. 17
Radziukiewicz, Anna a kol.: Light from the east. Svet s Vostoka. Fundacja Imienie Księcia Konstantego Ostrogskiego, Białystok 2005. s. 4, 15
Radziukiewicz, Anna: Grabarka : góra krzyży i modlitwy = the mount of crosses and prayer. Arka, Białystok 2006. s. 17
Radziukiewicz, Anna: Grabarka: 300 lat cudu na Świętej Górze. Arka, Białystok 2009. s. 19
Sawicki, Doroteusz: Grabarka : monaster na Świętej Górze. Fundacja im. Księcia Konstantego Ostrogskiego, Białystok 2007 s. 18
Sikora, Sławomir: Fotografia: między dokumentem a symbolem. Instytut Sztuki PAN, Warszawa 2004 s. 23
Sokol, Kirill Gelievič: Kopuły nad Wisłą: prawosławne cerkwie w centralnej Polsce w latach 1815 – 1915. MID Synergia Moskawa 2003 s. 20

www.orthphoto.net s. 21
www.photodocument.pl s. 24

Příloha č. 1

Rok wydania	autor	tytuł	wydawnictwo
2009	Radziukiewicz, Anna	Grabarka: 300 lat cudu na Świętej Górze	Białystok : Arka
2007		Święta Góra Grabarka : 60 lat.	Siemiatycze : Monaster św. św. Marty i Marii na Świętej Górze Grabarce
2007	Sawicki, Doroteusz.	Grabarka : monaster na Świętej Górze	Białystok : Fundacja im. Księcia Konstantego Ostrogskiego
2006	Radziukiewicz, Anna	Grabarka : góra krzyży i modlitwy = the mount of crosses and prayer	Białystok : Arka
2004	Lechowski, Andrzej	Grabarka : Góra Krzyży = The Hill of Crosses	Białystok : Orthdruk : Agencja Reklamowa AZ Media Andrzej Sokólski
2001	Radziukiewicz, Anna	Grabarka : góra krzyży i modlitwy = the mount of crosses and prayer	Białystok : "Arka"
1999	Radziukiewicz, Anna	Święta Góra Grabarka	Białystok : "Arka"
1995	Dolecki, Marek	Święta Góra Grabarka	Białystok :"Orthdruk"
1994		Grabarka - maj '94 : (zbiór referatów) : XV Ogólnopolska Pielgrzymka Młodzieży Prawosławnej na Świętą Górę Grabarkę (27-29.05.1994)	Białystok : Bractwo Młodzieży Prawosławnej w Polsce,
1993	Radziukiewicz, Anna	Święta Góra Grabarka	Białystok : "Orthdruk"
1990	Paszkiewicz, Piotr	Grabarka	Warszawa : Wydaw. PTTK [Polskiego Towarzystwa Turystyczno-Krajoznawczego] "Kraj"
1987	Giedz, Maria	Grabarka : sanktuarium Kościoła Prawosławnego	Warszawa : Oddział Uniwersytecki PTTK [Polskiego Towarzystwa Turystyczno-Krajoznawczego]

INSTITUT
TVŮRČÍ FOTOGRAFIE